

Omkring fundet af 1906-lydoptagelserne fra Vestgrønland

Af Michael Hauser

I en række år har jeg arbejdet på en kommenteret bibliografi om musik i Grønland. Under et sådant arbejde finder man ofte i den ene bog henvisninger til oplysninger i andre, så der opstår kæder af kilder. I en sådan kæde fandt jeg en artikel af østrigeren Rudolf Trebitsch: *Phonographische Aufnahmen der Eskimosprache, ausgeführt von Dr. Rudolf Trebitsch und Dr. Gustav Stiassny im Sommer 1906* (Trebitsch, 1906). Det viste sig at være en rapport til 'Akademie der Wissenschaften in Wien' om den sommers ekspedition til Vestgrønland og de der gjorde lydoptagelser. Optagelserne blev udført for 'Phonogramm-Archiv' i Wien på pladeformede fonogrammer. Rejsen førte fra Nuuk nordpå, og lydoptagelser blev gjort i Aasiaat, Upernavik, Prøven, Ummannaq, Illor-

suit, Ikerasak, Uummannatsiaq, Nuusuaq, Ritenbenk, Oqaitsut og Ilulissat. Som det fremgår, omtaler rapportens titel kun optagelser af sprogprøver, men det fremgik af dens indhold, at der også skulle være gjort mange musikoptagelser, heraf en del traditionelle sange.

Dette lød interessant. Jeg fik to særdeles vigtige oplysninger: 1) At der måske endnu skulle være bevaret en hidtil upåagtet samling med grønlandsk musik, og 2) At vi så måske kunne få en løsning på den etnografiske gåde, at Knud Rasmussens og Mylius-Erichsens fonogramoptagelser fra Den litterære Grønlandsekspedition på mystisk vis var forsvundet.

Vedrørende de forsvundne fonogramruller havde Rolf Gilberg og jeg for-gæves forespurgt hos Knud Rasmussens

I martsnummeret 1985 af tidsskriftet Grønland blev under overskriften 'Jørgen Brønlands stemme' bragt en kortfattet førsteomtale af en samling lydoptagelser, der i 1906 blev gjort i Vestgrønland af to østrigere og nu i 1985 er købt i kopi til Nationalmuseets etnografiske samling og Ilisimatusarfik i Nuuk. Det drejer sig om genopdagelsen af den tidligste store samling vestgrønlandske lydoptagelser, der er af overordentlig kulturhistorisk betydning. Denne samling er en nøjere omtale værdig. En sådan forsøger jeg her, også fordi fundhistorien var ganske spændende.

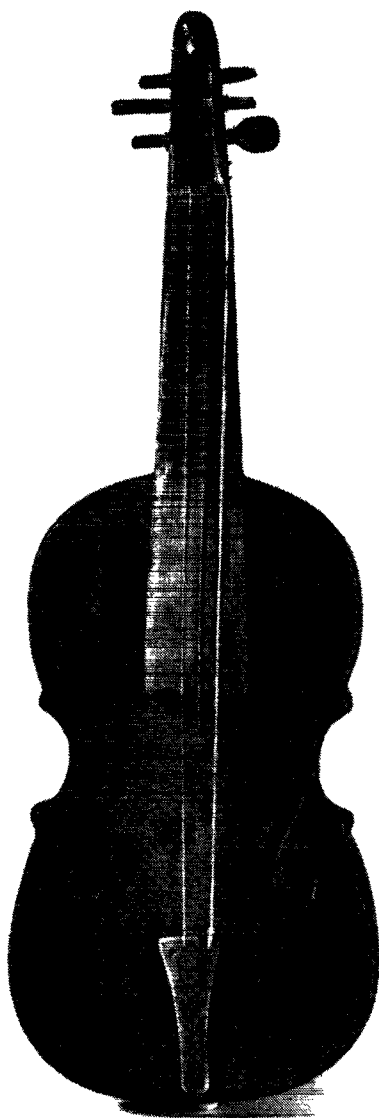
slægt, men ingen kunne fortælle noget om optagelsernes skæbne. Det kunne derimod Trebitsch, der på rapportens anden side skriver: »Als ich den mir von Wien aus bekannten dänischen Grönlandsforscher Mylius-Erichsen in Kopenhagen kurz vor unserer Abreise nach Grönland im Mai 1906 besuchte, erfuhr ich, dass er im Verein mit Knud Rasmussen während der von dem erstgenannten geleiteten literarischen Grönland-Expedition (1902–1904) phonographische Aufnahmen von Eskimoliedern und -Erzählungen mittels eines gewöhnlichen Edisonphonographen gemacht hatte. Doch beabsichtigte Mylius-Erichsen, seine Phonogramme nur für Vorträge, nicht aber für wissenschaftliche Zwecke zu verwerten, um so mehr, als ein Kopenhagener Universitätsprofessor für Phonetik ihm gegenüber an deren wissenschaftlicher Verwertbarkeit zweifelte. Die meisten Walzen Mylius-Erichsen's waren auf dem Transport nach Dänemark wegen mangelhafter Verpackung zu Grunde gegangen.« Altså: Grundet dårlig indpakning gik de fleste af Den litterære Grønlandsekspeditions fonografvalser til grunde under forsendelsen til København. Her kom forklaringen på valsernes forsvinden. Det var en dyr og flov historie, så man har ikke ligefrem skiltet med den fadæse. Ifølge det skrevne skulle der være en teoretisk mulighed for at finde det mindretal af valser, som Mylius-Erichsen anvendte ved sine foredrag. Dog, muligheden svinder betydeligt ind efter læsning af Gustav Stiasny's beretning »Volkslieder und Sagen der westgrönländischen Eskimo«, hvor der rent ud

står: »Leider sind sämtliche Walzen mit den Aufnahmen von Mylius Erichsen infolge mangelhafter Verpackung während des Transportes nach Europa zugrunde gegangen« (Stiasny, 1908: 328).

Det var de ældste lydoptagelser fra Vestgrønland (og Thule ?), som hermed var tabt.

Fra samme tid, 1902, stammer de ældst kendte lydoptagelser fra Østgrønland. De omfatter 6 trommesange og 5 magiske formularer samt sprogrøver, og blev – ved Ammassalik – indspillet på 25 fonografvalser af botanikeren Christian Kruuse, der senere udgav teksterne med ledsagende forklaring (1912: 29–43). [I modsætning til samtlige andre samlinger, er det endnu ikke lykkedes mig at finde frem til opbevaringsstedet for disse lydoptagelser, der formodentlig er de første overhovedet med inuitmusik].

De næste mekaniske musikoptagelser er gjort i Vestgrønland i 1905. Det drejer sig om kun tre sange, som William Thalbitzer optog på tre fonografvalser i Aasiaat. De blev noteret på noder af musiketnografen Hjalmar Thuren og er trykt som et supplement til den nedenfor omtalte store samling fra Østgrønland (Thalbitzer & Thuren, 1911: 110–111). Disse enligtstående vestgrønlandske optagelser af Thalbitzer var prøveoptagelser med den fonograf, som han senere på året, fra d. 3. november, og især i 1906 anvendte i Ammassalik til den første store bevarede samling sange og fortællinger, der er optaget mekanisk i Grønland. 37 fonografvalser blev indspillet, med 96 melodier og adskillige fortællinger. Et udvalg af disse vokswal-

Hjemmelavet violin. Købt 1906 af Ville Brandt, Aasiaat. Museum für Völkerkunde, Wien. Inv. nr. 75.903.

ser blev støbt i bronze og er deponeret på Dansk Folkemindesamling i København. Fra folkemindesamlingen kom også Hjalmar Thuren, der noterede de

mange sange på noder, transskriberede dem. Det blev til udgivelsen »Melodies from East Greenland«, der udkom separat i 1911, men ellers udgør Part 2, no. 2 af Thalbitzers mammutværk »The Ammassalik Eskimo« (1923).

I sommermånederne 1906, da Thalbitzer gjorde sine sidste lydoptagelser i Østgrønland, kom den østrigske ekspedition til Vestkysten. Den var bedre udrustet end de fleste andre lignende ekspeditioner; man havde god økonomisk rygdækning fra »Der Phonogramm-Archivs-Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien«, og optageapparatet var det bedste i Europa, med fonogram-plader (som lignede tykke 45-grammofonplader) i stedet for de upraktiske og mere skrøbelige fonograf-cylindre, der fulgte med den almindeligt brugte Edison-fonograf. Og så var alt planlagt med yderste omhu; man havde KGH's bevågenhed gennem direkte kontakt til direktør Karl Ryberg, man havde forhåndssoplysninger om en række gode meddelere gennem Mylius-Erichsen, og en dygtig tolk blev sikret, nemlig Jørgen Brønlund. Da han måtte rejse til Østgrønland med Mylius-Erichsen, modtog man hjælp fra højeste sted, af inspektør Daugård-Jensen personligt. Intet under derfor, at ekspeditionen blev mødt med den største imødekommenhed overalt. Den betalte også rundhåndet, såvel de benyttede tolke som meddelerne: Alle fik penge, mandlige meddelere desuden en pibe og tobak, medens kvindelige modtog glasperler, brogede tørklæder og kaffe i pakker (Stiasny, 1908: 329).

Af Trebitsch' rapport kunne jeg se, hvorledes ekspeditionen sted for sted sikrede sig gode tolke og sørgede for, at de grønlandske sangtekster blev nedskrevet umiddelbart efter optagelserne. Som den største selvfølge oplyser han (1906: 1680), at pastor Christian Rasmussen (Knud Rasmussens far) besørgede oversættelsen fra grønlandsk til dansk, medens en professionel translator, hr. Felix Hansen, oversatte videre til tysk. Det her var jo næsten for usandsynligt til at være sandt; en musiketnografs drøm!

Men var optagelserne endnu til stede? – i Wien, efter to verdenskrige! Var det ikke oplagt at ræsonnere, at andre før mig måtte have forsøgt at få denne interessante samling til vore breddegrader, til f.eks. Dansk Folkemindesamling eller Universitetet! – Og når dette ikke var lykkedes, var det så ikke et tegn på, at også denne samling måtte være gået tabt!?

Det måtte undersøges. Jeg måtte til Wien og forsøge at finde optagelserne, om de eksisterede. Men –, nu kan man dårlig »sådan bare« tage af sted og møde op i 'Akademie der Wissenschaften'; i hvert fald ikke i Mellemeuropa. Derfor henvendte jeg mig til Etnografisk Samling, Jørgen Meldgård, der var så venlig at give mig en introduktionsskrivelse og tilsagn om, at man nok ville betale for en kopi, om samlingen fandtes. Vi formodede, at fonogramarkivet var en afdeling af Museum für Völkerkunde, så skrivelsen blev stilet til denne ærværdige institution lidt før efterårsferien 1983, hvor jeg kombinerede ferie i Wien med eftersøgningen af grønlandsoptagelser-

ne. Der var højt til loftet i Neue Hofburg, hvor museet ligger, og hvor jeg fik et møde med direktøren, der var overordentlig venlig og interesseret i denne usædvanlige sag. På museet foreviste man mig nogle af de genstande, den østrigske ekspedition hjembragte i 1906: En god østgrønlandsk tromme, en af de uhyre sjældne vestgrønlandske trommer, samt en dejlig hjemmebygget violin, købt fra Ville Brandt i Aasiaat. Jeg nænede ikke at fortælle den venlige og stolte museumsmand mine følelser; så havde han nok ikke turdet lade mig ene et øjeblik. Senere fik jeg tilsendt fotografier af disse instrumenter, – til en hamper pris.

Men fonogramarkivet; det lå et andet sted i byen, som også blev fundet. For at gøre en lang historie kortere: Det viste sig, at alle grønlandsoptagelserne var bevarede, tilmed i originalmateriale på 72 negativ-matrice-kobberplader, med samt det ledsagende journalmateriale. Under anden verdenskrig var dette originalmateriale gemt ét sted, medens et kopisæt lakplader, der var deponeret et andet sted, fik en fuldtræffer og brændte.

Min mission var udført, optagelserne var fundet, og der var etableret kontakt mellem arkivets leder, Dietrich Schüller, og Nationalmuseet ved Jørgen Meldgård. Efter overvindelse af forskellige tekniske og travlheds-mæssige problemer nåede kopisættene af samlingen frem til Etnografisk Samling og Ilisimatusarfik i Nuuk i begyndelsen af februar d.å.

Så kom da denne samling tilbage til Grønland, og her til Danmark. Det er den først optagne store fonografiske

samling fra Vestgrønland, og den lever i fuldt mål op til forventningerne. Optagekvaliteten er efter omstændighederne overvejende god, optagekvantiteten stor og det ledsagende journalmateriale fremragende.

Samlingen omfatter såvel tekster som musik. Der er 27 tekststykker, overvejende fortællinger, men også nogle sprogsprøver, herunder især den første optagelse, hvor Jørgen Brønlund tæller til 25 samt fremsiger Fader Vor på grønlandsk. Størstedelen af samlingen er musikoptagelser, ca. 105 sange og 3 spillemandsmelodier, kalattuut. Sangoptagelserne omfatter ca. 62 almindelige sange af europæisk eller delvis europæisk melodistruktur, 7 salmer, 4 aqaatit, d.v.s. sange sunget for småbørn, 6 børnesange, én talesunget sang, og 25 inngerutit, hvilket er sange af trommesangstraditionen.

Lad os begynde med de traditionelle grønlandske sange. Efter tabet af Den litterære Grønlandsekspeditions optagelser er disse inngerutit af enestående værdi. Det fremgår flere steder i Trebitsch's rapport, at en række af de benyttede meddelere tidligere sang for Mylius-Erichsen, så optagelserne erstatter til en vis grad de tabte danske optagelser. I nogle tilfælde oplyser Trebitsch også, at meddelere sang for William Thalbitzer; dette gælder særlig den kendte trommeslager Simion fra Illorsuit (Trebitsch, 1906: 1687). I 1900–1901 opholdt Thalbitzer sig i Vestgrønland, i Ilulissat. Herfra gjorde han i foråret 1901 rejser såvel sydpå, til Aasiaat, som nordpå til udstederne til Uummannaq-fjorden. Målet var at gøre sprogstudier,

men også at indsamle sange. Det blev til 107 sangtekster og simplificerede notationer af 35 sange fra fjordområdet (1904: 289–313, 375–386, obs, sangnummereringen springer). Thalbitzer var endnu uden fonograf på dette tidspunkt; så han skrev melodierne ned pr. øre med sin violin som hjælpemiddel. Det var godt gjort, men adskillige fejl i notationerne kunne ikke undgås.

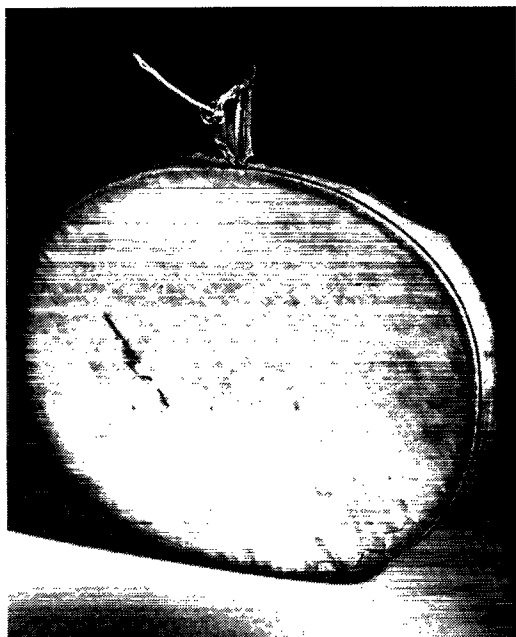
Når talen falder på de tidligste sangoptagelser i Grønland, kommer man ikke uden om nordmanden Christian Leden. Han fulgte i 1909 med Knud Rasmussen til Thule for at indsamle traditionelle sange, og fortsatte derefter alene (det samme år) i Uummannaq-distrikt, hvor han atter kom i 1912, dette år også med en ekstrarejse til Upernavik. De to vestgrønlandske samlinger optog han på delvis de samme steder, hvor den østrigske ekspedition havde været. Samlingerne indeholder ikke færre end 70 sangoptagelser på 58 fonogrammer, der med ekstra kopisæt opbevares på Dansk Folkemindesamling. Christian Leden er den største indsamler af traditionel inuit musik i århundredets begyndelse, ikke bare i Grønland, hvor han gjorde fonografoptagelser i Thule i 1909 (Leden, 1952), de omtalte samlinger fra Uummannaq-Upernavik 1909 og 12, Ammassalik i 1910 og Ammassalik & Illoqqortoormiut 1926 (Leden, 1954), men også i Canada, hvor han var i 1911 og i 1913–16. Han nød ikke myndighedernes bevågenhed i samme målestok som den østrigske ekspedition, og han var ikke en så kendt og indflydelsesrig person som Thalbitzer. For de fleste er han formodentlig stadig et ukendt navn.

Men Leden var kender; med ægte interesse for den traditionelle inuit musik, som han kendte indgående fra sine mange transskriptioner af egne optagelser. Hans optagelser er teknisk set ikke så gode som østrigernes. Og han havde ikke deres gode økonomi, så der måtte spares på de værdifulde fonograf-cylindrer, som også var klodsede og skrøbelige. Det gav naturlige begrænsninger i optagebredden; han kunne ikke, som østrigerne, tillade sig at gøre optagelser af alle slags sange i samfundet. Leden valgte at styre målbevidst mod den ægte traditionelle inuit musik og sagde ligefrem nej tak til nyere dansk-påvirkede sange. Hans samlinger er altid 'mest-mulig-ægte', og man kan af hans optagelser ligefrem 'aflæse', hvor langt nedbrydningen af den traditionelle musik var nået i vedkommende område på optagetidspunktet. Man må håbe, at Christian Ledens værdifulde samlinger snarest også kommer tilbage til Grønland, hvor de hører til lige ved siden af Thalbitzer's og den østrigske.

Vedrørende de traditionelle sange i den østrigske samling fæstner man sig især ved en lille gruppe særlig bemærkelsesværdige sange fra udstedet Uummannatsiaq, og ved en overraskende forekomst af polareskimoisk trommesang midt i det vestgrønlandske materiale. Optagelserne fra Uummannatsiaq viser inngerutit sunget korisk eller af smågrupper bestående af tre kvinder og tre mænd (fonogrammerne nos. 593, 594 og 595). Kvinderne synger unisont og mændene råber taktfast ho-ho. Hertil ledsages med traditionel tromning på den rigtige inuittromme, qilaat. Det er

enestående, jeg har aldrig tidligere hørt noget lignende! Og så oplyser Trebitsch endda (1906: 1690), at der i forbindelse med sangen optrådte en dansende mand. Han tilføjer, at opførelsen egentlig skulle ske om natten, at lokalbefolkningen frygtede gejstlighedens forbud mod den slags forestillinger, og at optagelserne kun blev til noget, fordi den kendte Jens Fleischer fik overbevist de optrædende om, at der var tale om videnskab og ikke fornøjelse.

I Ikerasak traf østrigerne polareskimoen Osarqaq, der (på fonogrammerne nos. 587-591) fortalte historier og sang to trommesange, der er stilrene og af den mest komplicerede polareskimoiske formtype. Osarqaq var en verdensmand. Han havde fulgt Peary på tre rejser, også til U.S.A., og nu var han på vej hjemover efter et årsophold i Danmark oven på Den litterære Grønlandsekspedition. Han havde taget det pompøse navn Knud Harald Mylius Rasmussen og boede i Ikerasak hos Jens Fleischer, der var tolk for østrigerne, og hvis stemme man også hører sufflere på optagelserne. Med denne uventede forekomst af polareskimoisk trommesang blandt de østrigske optagelser ændres også kronologien for polareskimoiske lydoptagelser: De første lydoptagelser af polareskimoisk sang og tale blev altså foretaget i 1906 af den østrigske ekspedition. I 1909 fulgte Christian Ledens optagelser af 31 trommesange, der fortsat udgør den vigtigste tidlige musiksamling fra polareskimoerne og findes udgivet med Ledens egne kommenterede transskriptioner (Leden, 1952). Som et kuriosum kan nævnes, at Leden også fik

Vestgrønlandsk tromme. Købt 1906 til Museum für Völkerkunde, Wien. Inv. nr. 75.577.

lydoptagelser med Osarqaq. Det skete i 1909, i Uummannaq!

Som afrunding på betragtningerne over de østrigske optagelser i 1906 vil jeg knytte et par kommentarer til de almindelige sange og salmer, der i et samlet antal på omkring 69 udgør samlingens majoritet. Som tidligere antydte var det på dette tidspunkt usædvanligt at gøre optagelser af nyere musikkategorier. Gennem disse optagelser afspejles ekspeditionens gode økonomi: Man kunne tillade sig at optage alle slags sange og havde vel også en forhåndsplan desangående. I dag har de østrigske optagelser en overordentlig stor betydning. Vi får ikke blot et indblik i repertoire, men også i datidens foredragsmåde.

Disse sange er alle af europæisk oprindelse eller komponerede i den europæiske meloditradition, og det er interessant at høre og undersøge, i hvilken form de blev sunget i Grønland i 1906. Dertil kommer, at en del af meddelerne, og især de mest benyttede, var ældre mennesker på 40 år og derover; (i den til optagelserne hørende journal er for hver enkelt optagelse gjort nøjagtig rede for meddelerens navn, køn, alder, hjemsted, optagestedet m.m., – – Ordnung muss sein!) Hermed bringes vi musikalsk tilbage til sidste halvdel af 1800-tallet. Sådan lød sange og salmer altså dengang i Grønland.

Disse værdifulde gamle optagelser bør kontinuerligt følges op af nutidige, hvor man på samme fordomsfrie måde optager og bevarer alle sider af den musik, der rører sig i det grønlandske samfund. Her er det glædeligt, at de første skridt i den retning faktisk allerede *er* taget. Jeg tænker på de optagelser, som Måliaraq Vebæk gjorde i Sydgrønland i 1963 og 1965, og som med Johan Kleist's fortræffelige notationer blev udgivet i bogen »*niperujútit*, Sange fra Sydgrønland« (Vebæk & Kleist, 1983). Endvidere tænker jeg på en indsamling, som en arbejdsgruppe fra pladeselskabet Ulo foretog i 1980, også i Sydgrønland. Resultatet var en usædvanlig god og alsidig samling sange, spillemandsmelodier og fortællinger, der kan høres på dobbelt LP-pladen ULO 15/16. Samlingen blev også udgivet i bogen »*Qavaat*: Musik og Fortællinger fra Sydgrønland«, hvor Christian Søgård Jørgensen har ydet et stort og godt transskriptions- og redaktionsarbejde (Søgård Jørgensen, 1981).

Man må ønske, at disse private indsamlinger følges op af nye, der nyder offentlig støtte og dækker hele Grønland.

Østrigerne viste vej med den første bredt anlagte indsamling i 1906, — — — mon de var sig *det* bevidst dengang?

Litteratur:

Kruse, Christian, 1912: Rejser og Botaniske Undersøgelser i Øst-Grønland i Aarene 1898–1902. — København, 1912. — 304 p.: ill., kort. — (Meddelelser om Grønland; bd. 49).

Leden, Christian, 1952: Über die Musik der Smith Sund Eskimos und ihre Verwandtschaft mit der Musik der amerikanischen Indianer. — København, 1952. — 92 p.: ill, noder. — (Meddelelser om Grønland; bd. 152, nr. 3).

Leden, Christian, 1954: Über die Musik der Ostgrönländer. — København, 1954. — 112 p.: ill, noder. — (Meddelelser om Grønland; bd. 152, nr. 4).

Stiasny, Gustav, 1908: Volkslieder und Sagen der westgrönländischen Eskimo. In: Mitteilungen der Kaiser-Königlichen Geographischen Gesellschaft in Wien. — Wien, 1908. — Bd. 51: p. 327–335.

Søgaard Jørgensen, Christian, 1981: Qavaat : Musik og fortællinger fra Sydgrønland. — København, 1981. — 80 p.: ill., noder. Note: Ledsagebog til LP-pladerne ULØ 15/16.

Thalbitzer, William, 1904: A Phonetical Study of The Eskimo Language : Based on Observations Made on

a Journey in North Greenland 1900–1901. — København, 1904. — XVII, 405 p.: ill., noder. — (Meddelelser om Grønland; vol. 31).

Thalbitzer, William and Hjalmar Thuren, 1911: Melodies From East Greenland : With a Supplement Containing Melodies From North-West Greenland. — København, 1911. — P. 47–112: ill., noder. — (Meddelelser om Grønland; vol. 40, [part 2, no. 2]).

Thalbitzer, William, 1923: The Ammassalik Eskimo. Language and Folklore : Contributions to The Ethnology of The East Greenland Natives. — København, 1923. — 564 p.: ill., noder. — (Meddelelser om Grønland; vol. 40, Second Part).

Trebitsch, Rudolf, 1906: Phonographische Aufnahmen der Eskimosprache, ausgeführt von Dr. Rudolf Trebitsch und Dr. Gustav Stiasny im Sommer 1906. — Wien, 1906. — P. 1677–1693: ill. — (Berichte der Phonogramm-Archivs-Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien; nr. 9).

Vebæk, Máliárák & Johan Kleist, 1983: niperujútít : Sange fra Sydgrønland. — Nuuk, 1983. — 146 p.: ill., noder.